

“แก่งละว่า” พื้นที่ชุ่มน้ำสำคัญ มีขอบเขตครอบคลุมพื้นที่หลายตำบล อำเภอ เป็นอยู่ข้าวอู่น้ำอีกแห่งหนึ่งของจังหวัดขอนแก่น โดยเฉพาะอำเภอบ้านแฮด และอำเภอบ้านไผ่ ซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติและหลากหลายของระบบนิเวศที่เอื้อต่อการดำรงชีวิตของชุมชนท้องถิ่น ขณะเดียวกันพื้นที่ดังกล่าวก็มีความท้าทายในมิติอื่นๆ เช่นกัน ด้วยความหลากหลายทางกายภาพและชีวภาพจึงเป็นจุดเริ่มต้นให้นักวิจัยจากมหาวิทยาลัยขอนแก่น ได้เข้ามาศึกษาและร่วมมือกับชาวบ้านในการสร้างงานวิจัยที่เกิดประโยชน์สามารถแก้ปัญหาของชุมชนที่เกิดขึ้นได้

จากจุดเด่นและความเข้มแข็งของชุมชน “แก่งละว่า” จึงเหมาะกับการเป็นพื้นที่ตัวอย่างในการสร้างแรงบันดาลใจและประสบการณ์ให้แก่ักวิจัยรุ่นใหม่ได้เข้าไปสัมผัสเรียนรู้แลกเปลี่ยนโดยตรงกับชาวบ้านในพื้นที่ ภายใต้กิจกรรมเวทีเสวนาเชิงปฏิบัติการ “พื้นที่ชนบทไทย โอกาสและความท้าทายของักวิจัยรุ่นใหม่” TSDF-TRF Sustainability Forum ครั้งที่ 1 ประจำปี 2559 ที่มูลนิธิมนพัฒนา สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย และสถาบันวิจัยและพัฒนา ม.ขอนแก่น ร่วมกันจัดขึ้น ที่จังหวัดขอนแก่น เมื่อวันที่ 8-10 ก.ค.ที่ผ่านมา

ศ.ดร.บรรจบ ศรีภาค คณะแพทย-ศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ผู้ริเริ่ม “ละว่าโมเดล” ร่วมกับชุมชนในพื้นที่ ได้ลงพื้นที่วิจัยหาสาเหตุการเกิดโรคพยาธิใบไม้ตับอันเป็นสาเหตุสำคัญของมะเร็งท่อน้ำดี

ศ.ดร.บรรจบ กล่าวว่า โรคพยาธิใบไม้ตับเป็นโรคที่พบได้ในพื้นที่ชนบทของชุมชนที่อาศัยอยู่ใกล้แหล่งน้ำ โดยจากการสำรวจลงพื้นที่วิจัยในจังหวัดขอนแก่น เมื่อประมาณ พ.ศ. 2550-2551 พบว่า อำเภอบ้านไผ่ มีจำนวนประชากรที่เป็นมะเร็งท่อน้ำดีสูงที่สุด โดยมีสาเหตุหลักที่สำคัญคือการติดเชื้อพยาธิจากการกินปลาดิบของชาวบ้านในพื้นที่ เนื่องจากการกินปลาดิบเป็นวิถีชีวิตของคนในพื้นที่ ชุมชน รวมถึงเป็นวัฒนธรรมประเพณีที่สืบทอดมาอย่างยาวนานของชาวบ้าน ทำให้นำไปสู่การศึกษาภาคี ระบบการควบคุมป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับเพื่อจะให้ชาวบ้านในพื้นที่ไม่กิน

ปลาดิบที่นำไปสู่โรคพยาธิใบไม้ตับ

ศ.ดร.บรรจบ กล่าวต่อว่า การที่เราจะทำให้เกิดความยั่งยืนของการควบคุมโรค อันดับแรกที่สำคัญคือ การมีนโยบายที่ชัดเจนของกระบวนการนำความรู้ลงสู่ชุมชนของคนในพื้นที่ จึงเป็นที่มาของการใช้หลักการแบบบูรณาการวิถีนิเวศสุขภาพ (Eco Health) โดยการเข้ามามีส่วนร่วมของคนในชุมชน รวมถึงหน่วยงานทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง อาทิ ผู้นำชุมชน อสม. รพ.สต. และโรงเรียน ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการศึกษาวิจัย เพื่อก่อให้เกิดบทเรียนร่วมกันของการขับเคลื่อนให้ประชาชนรับรู้ และเข้าใจในเรื่องพยาธิ เข้าใจระบบวงจรชีวิตของพยาธิ นอกจากนี้ยังมีการสร้างองค์ความรู้ต่างๆ เพื่อให้เกิดการ ลด ละ เลิก “กินปลาดิบ” และการดูแลตรวจสุขภาพอย่างสม่ำเสมอ

“ละว่าโมเดล” จึงเป็นการวิจัยของชุมชน ที่ขับเคลื่อนให้องค์ความรู้เรื่อง

พยาธิ และการจัดกิจกรรมกับชุมชน เพื่อกระตุ้นชุมชนให้เกิดความรู้ ปัจจุบัน อัตราการติดเชื้อพยาธิจากการกินปลาสดลง นอกจากนี้ยังมีการจัดทำหลักสูตรภายในโรงเรียนให้ความรู้แก่เด็กและเยาวชน โรงเรียนเป็นตัวแทนของชุมชนใหม่ที่ไม่นิยมปลาดิบ เพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นในพื้นที่แก่งละว้า ศ.ดร.บรรจบ กล่าว

ผศ.ดร.วิเชียร ปลื้มกมล คณะวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น กล่าวว่า ตนเองมีโอกาสได้ศึกษาและรับฟังข้อคิดเห็นจากผู้แทนชุมชนในพื้นที่รอบแก่งละว้า เมื่อปี 2557 โดยได้พบปัญหาของเรื่องทางกายภาพ การไหลเวียนของน้ำในพื้นที่ เนื่องจากแก่งละว้าเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำ แต่ปัจจุบันมีการขุดลอกพื้นที่บางส่วนของแก่งและสร้างอาคารบังคับน้ำควบคุมการไหลของน้ำทำให้สภาพระบบนิเวศของพื้นที่เกิดการเปลี่ยนแปลง เมื่อเข้าไปศึกษาผลกระทบจากการขุดลอกพื้นที่ชุ่มน้ำในพื้นที่ที่ดูแลโดยกรมชลประทาน ซึ่งมีการสร้างอ่างเก็บน้ำ การสร้างประตูระบายน้ำ และการสร้างถนนขวางทางน้ำที่จะไหลเข้าพื้นที่ชุ่มน้ำ กลับทำให้เกิดปัญหาที่ตามมาคือเป็นการสร้างสิ่งก่อสร้างที่ขวางกั้นทางน้ำทำให้น้ำที่เคยไหลป่าเปลี่ยนทิศทาง เกิดการท่วมขังพื้นที่โดยรอบแก่ง และส่งผลกระทบต่อหมู่บ้าน ชุมชนที่อาศัยอยู่ใกล้พื้นที่ รวมถึงโดยธรรมชาติพื้นที่ของแก่งละว้ามีความเสี่ยงทั้งเรื่องของน้ำท่วมและขาดแคลนน้ำในหน้าแล้งอยู่แล้ว

ผศ.ดร.วิเชียร กล่าวเพิ่มเติมว่า พื้นที่แก่งละว้ายังคงมีความขัดแย้งกันในด้านการใช้ประโยชน์และด้านสิ่งแวดล้อม ในระยะยาวถ้าไม่มีแผนแม่บทในการดำเนินการแก้ปัญหาแก่งละว้าจะมีปัญหาตามมาอีกมากทั้งปัญหาน้ำเสีย ปัญหาการแย่งน้ำกัน ปัญหาระบบนิเวศของพื้นที่ชุ่มน้ำ ดังนั้นแผนการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมในพื้นที่แก่งละว้าจึงเป็นโจทย์ที่ท้าทายของนักวิจัยเป็นอย่างมาก

ภายหลังจากมีการทำงานวิจัยในพื้นที่ ก็ได้เกิดการวิจัยอีกหลายเรื่องตามมา ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของคุณภาพสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนไป การอนุรักษ์ฟื้นฟูปลาดิบที่ความขัดแย้งในชุมชน การเติบโตของชุมชน การใช้พื้นที่สาธารณะ การดูแลป่า การปรับตัวในการประกอบอาชีพ เช่น การเลี้ยงปลาน้ำกร่อยในพื้นที่รอบแก่งละว้า ที่มีสภาพดินเค็ม การทำพลังงานทดแทน การปลูกพืชอินทรีย์ เป็นต้น

จากองค์ความรู้และประสบการณ์ของชาวบ้านในพื้นที่ ในการเสวนาครั้งนี้จึงมีการพานักวิจัยลงพื้นที่แก่งละว้า โดยแบ่งนักวิจัยออกเป็น 4 กลุ่ม เพื่อได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ให้ครอบคลุมพื้นที่โดยรอบแก่งละว้า โดยมีการลงพื้นที่ของหมู่บ้านหนองร้านหมึก ต.หัวหนอง อ.บ้านไผ่ ศึกษาเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรน้ำที่ชาวบ้านร่วมกันตั้งกลุ่มอนุรักษ์และทางคืนป่าจากการถูกบุกรุก การปรับตัวของเกษตรกรทำปลาดิบในพื้นที่รอบแก่งละว้า โดยหันมาเลี้ยงปลาดิบในในพื้นที่ดินเค็ม พื้นที่บ้านละว้า ต.เมืองเพีย อ.บ้านไผ่ ศึกษาเกี่ยวกับเรื่องสุขภาพ ซึ่งเป็นต้นแบบละว้าโมเดล เรื่องพยาธิไม่ดับอันเป็นสาเหตุสำคัญของมะเร็งท่อน้ำดี พื้นที่เขตนุรักษ์หัวโนนจาน บ้านซีกก้อ ต.เมืองเพีย ศึกษาเกี่ยวกับการจัดการระบบนิเวศที่ชาวบ้านตั้งเครือข่ายอนุรักษ์และฟื้นฟูแก่งละว้า และจุดสุดท้ายพื้นที่ตำบลโคกสำราญ อ.บ้านแฮด ศึกษาเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง ผักปลอดสารพิษพลังงานทดแทนซึ่งมีทั้งพลังงานแสงอาทิตย์และพลังงานลม ที่ได้นำมาเป็นจุดขายจนกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรของกลุ่มผักปลอดสารพิษโคกสำราญ แม้จะมีข้อจำกัด

ด้านเวลา แต่นักวิจัยได้เห็นถึงปัญหา รูปแบบการปรับตัว ระบบการจัดการตนเอง ที่สำคัญมีนักวิจัยหลากหลายสาขาเข้าไปได้เรียนรู้ภาคสนามพร้อมกัน เพื่อนำเอาโจทย์มาศึกษาวิเคราะห์ร่วมกัน เพื่อนำไปประยุกต์ใช้พัฒนาโครงการวิจัยเชิงพื้นที่ชุมชนไทยในอนาคต

นราวิทย์ ดาวเรือง อาจารย์จากภาคประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม บอกว่า เป้าหมายในการเข้าร่วมเรียนรู้ครั้งนี้ คืออยากได้เครื่องมือกระบวนการที่นำไปใช้ในการทำงานวิจัยชุมชน เพราะถ้าเราไปหาประเด็นปัญหาไม่ตรงจุด ชาวบ้านก็จะไม่สนใจ แต่ถ้าตรงประเด็นปัญหาที่ชาวบ้านประสบปัญหาเขาจะสนใจ เขาจะมาร่วมงานกับเรา อย่างละว้าโมเดลเรียกได้ว่าเป็นสิ่งใหม่ สิ่งที่ตนเองสนใจ คือการศึกษาเรื่องคน ศักยภาพของคน

“เลือกไปที่บ้านหนองร้านหมึก เพราะสนใจการร่วมกันจัดการ และร่วมกันรักษาป่า รวมถึงการปรับตัวของคนในพื้นที่ในการดำรงชีพอาชีพเกษตรกร ทำไมคนที่เห็นได้เปลี่ยนแนวคิดมาต่อสู้อะไรที่ไปคลิกความคิดของคนในชุมชนจนเกิดการรวมตัวกัน ซึ่งก็คือประเด็นการทำวิจัยนั่นเอง ส่วนตัวแล้วหนัดเรื่องประวัติศาสตร์ซึ่งเรื่องนี้อาจจะเป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยหรือหัวข้องานวิจัยได้”

นอกจากนั้นยังอยากทำความรู้จักเครือข่ายนักวิจัยต่างมหาวิทยาลัย เพราะเมื่อมีเครือข่ายเพิ่มขึ้นการทำงานวิจัยก็จะครอบคลุมได้หลายมิติ

ณัชฎา คงศรี อาจารย์ประจำวิชาพลเมืองกับประชาธิปไตย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งเลือกลงพื้นที่บ้านโคกสำราญ ให้ความเห็นว่า การลงพื้นที่ทำให้ได้ความรู้ ประสบการณ์

ที่หลากหลาย สิ่งที่ได้จากชาวบ้านคือ ความยั่งยืนจริงๆ โดยเฉพาะเรื่องของ พลังงานทดแทนที่ชาวบ้านได้ลงมือ ทำพลังงานจากแสงอาทิตย์ จาก กลุ่มเล็กๆ ไม่กี่คน พัฒนาทุกวันจน กลายเป็นทางเลือกเรียกได้ว่าตอบโจทย์ ความยั่งยืนของชุมชนอย่างแท้จริง

“ชัดเจนมากที่เราพบว่าชาวบ้าน กลายเป็นนักวิจัย เรามักจะคิดว่า นักวิจัยนักวิชาการเป็นผู้รู้แต่จริงแล้ว เราไม่รู้อะไรเลยไม่รู้จะเริ่มจากตรงไหน ขณะที่ชาวบ้านเขารู้แล้วและเริ่มต้น แล้วทำให้ให้เรากลับมาทบทวนตัวเอง เราต้องเริ่มเปลี่ยนจากตัวเรา ยังมี ประเด็นให้การศึกษาอีกมากที่นักวิจัย รุ่นใหม่อย่างเราต้องทำความเข้าใจ เพื่อให้งานวิจัยโดยเฉพาะในชุมชนเกิด ความยั่งยืนจริงๆ” www.tsdf.or.th